

ORIOLO NELLO I COLOM · DE LA CONSERVACIÓ A LA GESTIÓ DEL PAISATGE · DISCURS DE RECEPCIÓ COM A MEMBRE NUMERARI · INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS · SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

**DE LA CONSERVACIÓ
A LA GESTIÓ DEL PAISATGE**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

DE LA CONSERVACIÓ
A LA GESTIÓ DEL PAISATGE

Discurs de recepció d'ORIOL NEL·LO I COLOM
com a membre numerari de la Secció de Filosofia
i Ciències Socials, llegit el dia 16 de juny de 2010

Resposta de Joan Vilà-Valentí, membre emèrit
de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

BARCELONA, 2010

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Nel·lo, Oriol, 1957-

De la conservació a la gestió del paisatge

ISBN 9788499650005

I. Vilà Valentí, J. (Joan), 1925-

II. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials III. Títol

1. Paisatge — Protecció 2. Gestió ambiental

502.6

© 2010, Oriol Nel·lo i Colom

© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juny del 2010

Tiratge: 500 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Imprès a Fotoletra, SA

ISBN: 978-84-9965-000-5

Dipòsit Legal: B. 27044-2010

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis..

1. EL MALESTAR DEL PAISATGE

Avui, un dels trets més destacats en l'evolució dels nostres paisatges és la mutabilitat. Tant és així que, davant de la velocitat, la profunditat i la rotunditat de les transformacions contemporànies del paisatge, hom pot afirmar que mai, al llarg de la història, la superfície terrestre no havia conegut, de mà humana, una transformació tan brutal i decisiva com la que ha tingut lloc les darreres dècades. El ritme i la intensitat d'aquests canvis provoquen una justificada inquietud i un assenyalat malestar en una part de la ciutadania. D'aquest desassossec, n'ha sorgit un sentiment social favorable a la conservació del paisatge, o, per ser més precisos, de determinats paisatges.

El sentiment conservacionista és un fenomen cada vegada més estès: es troba en l'origen de moltes de les representacions del paisatge que rebem cada dia, així com en la base de bona part dels conflictes sobre l'ús i la gestió del territori que proliferen arreu d'Europa i en altres indrets del món. Tanmateix, al nostre entendre, aquest impuls conservacionista, per explicable i benintencionat que sigui, persegueix, en la gran majoria dels casos, una quimera. Així, tractarem d'explicar que, a parer nostre, les polítiques del paisatge, per tal de ser efectives, han de superar els simples plantejaments conservacionistes, han d'assumir la inevitabilitat de la transformació del paisatge i han de proposar-se la gestió dels seus canvis en benefici de la col·lectivitat.

Aquesta posició —que, prou que ho sé, d'antuvi potser no agradarà gaire a ningú— és la que em proposo d'argumentar en aquest discurs. Ho farem en quatre apartats: en el primer, explorarem el tema de la percepció del paisatge i analitzarem la manera com el seu caràcter i la velocitat dels canvis que l'afecten es relacionen amb el sorgiment de l'impuls conservacionista; en el segon, exposarem els dilemes que aquest impuls planteja, tot contraposant les nocions de la conserva-

ció i la gestió del paisatge; a continuació, s'enunciaran quins haurien de ser, al nostre entendre, els fonaments de les polítiques de gestió adequades i convenients; finalment, en un breu apartat de conclusions, recapitularem el contingut dels postulats expressats i indicarem en quin sentit podem, malgrat tot, continuar referint-nos justament a la conservació del paisatge.

2. LA TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE I EL SENTIMENT CONSERVACIONISTA

Permeteu-me de començar amb una obvietat: l'accelerada transformació dels paisatges esdevinguda al llarg del darrer segle es correspon amb la intensitat i la direcció dels canvis socials que han tingut lloc durant aquest període. Podem definir el paisatge com la realitat física configurada pel diàleg entre la societat i el seu entorn, tal com és percebuda per la collectivitat i els individus que la integren. Així, cada societat —i la nostra no n'és pas una excepció— es retrata en el paisatge. S'hi retrata a través de la manera com s'adapta als processos naturals, com utilitza els recursos disponibles, com aprofita les diverses possibilitats de l'entorn i com modifica el substrat paisatgístic llegat per les generacions que l'han precedit. Podem afirmar, doncs, que, fins a cert punt, cada societat té el paisatge que es mereix, en el sentit que aquest constitueix una expressió particularment reveladora de la història, l'estructura, la capacitat tecnològica, les aspiracions i les tensions de cada societat.

A partir d'aquestes premisses, convindrem que la velocitat i la radicalitat dels canvis que avui afecten el paisatge són, essencialment, el reflex de les tendències dominants en l'evolució de les societats contemporànies: l'expansió de les relacions de producció capitalistes a la totalitat del planeta; la velocitat de la circulació del capital i de la innovació tecnològica; els processos de producció i consum de l'energia; la integració del territori fruit de la reducció de les barreres administratives i físiques a la mobilitat de mercaderies, informació, capital i, en menor mesura, persones; la pressió sobre el medi i els recursos naturals; l'extensió i la intensitat del procés d'urbanització; el manteniment d'una gran part de la població mundial en condicions de precarietat econòmica i subalternitat social.

Aquestes dinàmiques econòmiques i socials estan incidint de manera tan destacada sobre la biosfera que, a mitjà termini, els efectes més decisius que tindran en la transformació del paisatge seran, sens dubte, els derivats de l'impacte sistèmic i acumulatiu que suposin per als processos ambientals. Així, la pèrdua de biodiversitat, el canvi climàtic o la contaminació de les aigües estan tenint ja conseqüències notabilíssimes en l'evolució dels paisatges de tot el planeta. Ja no és, doncs, que la desforestació, la urbanització o l'ús de pesticides transformin directament paisatges concrets, sinó que l'activitat humana està tenint un impacte determinant sobre fenòmens globals, com ara l'elevació del nivell del mar, el retrocés dels gels polars,

la minva de les glaceres muntanyenques, l'avenç de l'aridesa i l'increment de la temperatura mitjana. Fenòmens que, certament, tenen i tindran efectes de gran abast en la transformació dels paisatges a escala planetària.

Ara bé, a una escala més local i immediata, les dinàmiques en curs estan ocasionant també mutacions de caràcter potser més contingent, però que resulten determinants per a la construcció de la noció social del paisatge. Així, processos clarament perceptibles a escala local, com ara la integració territorial i l'extensió de la urbanització, afecten la manera com copsem i conceptualitzem els canvis que afecten el nostre entorn. D'aquesta manera, tenim cada vegada més dificultats a l'hora de classificar, comprendre i trobar trets d'identitat en el paisatge.

Pel que fa a la classificació dels paisatges, la transformació de l'entorn ha deixat inservibles, per a una bona part del territori, alguns dels conceptes tradicionalment utilitzats per descriure'ls i catalogar-los. Així, alguna vegada hem exposat que la vella dicotomia entre *ciutat* i *camp* —i les categories d'*urbà* i *rural* que s'hi associen— resulten avui en bona mesura inadequades per a l'anàlisi i la comprensió dels nostres paisatges. Això no vol dir, és clar, que estiguem negant l'evidència de la diversitat paisatgística: els camps de Castella han variat notablement d'ençà que Antonio Machado els cantés a inicis del segle passat, però el paisatge del Guadarrama (el «vell amic» del poeta) continua diferint de manera accentuada del barri madrileny de Tetuán, per posar-ne un exemple; o, per posar-ne un altre, els voltants de Sudbury, al comtat de Suffolk, pintats en el seu dia per Thomas Gainsborough, no s'assemblen pas, tot i les transformacions que han patit, als de la City londinenca. Com és obvi, es tracta de paisatges diversos, que emergeixen de substrats —naturals i humans— diferents. Però, tot i la diversitat, hem de convenir que actualment el motor de les transformacions dels uns i dels altres és el mateix procés d'urbanització; que cada vegada resulta més difícil distingir entre els usos urbans i rurals del territori, i que la utilització dels espais oberts és, en la immensa majoria dels casos, subalterna de l'espai construït. Així, la categorització i classificació dels paisatges requereix avui nous conceptes que no resulten ni fàcils de definir, ni confortables d'adoptar.

Als problemes per a la classificació dels paisatges s'afegeixen, també, profundes dificultats a l'hora de comprendre l'origen dels processos de transformació que els afecten. A inicis del segle xx, en obrir el monumental *Tableau de la géographie de la France*, Paul Vidal de la Blache encara podia afirmar:

Una individualitat geogràfica no és el resultat de simples consideracions de geologia i clima. No es tracta pas d'una cosa donada per la natura. Cal partir de la idea que una contrada és un dipòsit on dormen energies el germen de les quals ha posat la natura, però llur utilització depèn de l'home. És aquest qui, tot plegant-la al seu ús, n'il·lumina la individualitat. És aquest qui estableix una connexió entre els trets dispersos i substitueix els efectes incoherents de les

circumstàncies locals per un cúmul sistemàtic de forces. És llavors quan una contrada es precisa i es diferencia per esdevenir, a la llarga, com una medalla encunyada a l'efígie d'un poble.

Tanmateix, aquesta coincidència territorial entre un paisatge i les dinàmiques econòmiques i socials pròpies d'una comunitat local tenia ja, en aquell moment, els dies comptats. Els paisatges de França, transformats per la Revolució Industrial i el desenvolupament de les comunicacions, estaven deixant de ser la imatge dels qui hi vivien per passar a ser configurats per forces econòmiques i socials d'escala molt més àmplia. El mateix Vidal n'era, fins a cert punt, conscient i, en acabar el llibre, advertia, amb certa preocupació, sobre l'existència de «revolucions econòmiques», que —a més d'inspirar «a uns recança, a d'altres quimeres»— haurien de tenir efectes profunds sobre el paisatge:

Ni el sòl ni el clima no han variat. Per què, doncs, aquest quadre ens sembla antiquat? Per què ja no respon a la realitat present? [...] Una contrada —i França menys que cap altra— no viu pas solament de la seva pròpia vida; participa d'una vida més general que la penetra; i la penetració d'aquestes relacions generals no fa més que augmentar amb la mateixa civilització. Quan es produeixen grans revolucions econòmiques, com les que els descobriments del segle XIX han ocasionat en els grans mitjans de transport, quins habitants del planeta podrien vantar-se d'escapar a llurs conseqüències? [...] La naturalesa de tals transformacions comporta conseqüències que l'esperit humà no pot fàcilment mesurar.

D'ençà de l'any 1903, any de publicació del *Tableau*, el fenomen que inquietava Vidal de la Blache s'ha desenvolupat i s'ha amplificat de manera extraordinària. Així, la globalització de les relacions econòmiques ha penetrat tan profundament totes les regions del planeta que avui no hi ha cap paisatge que no estigui afectat, directament o indirectament, pels efectes d'aquesta integració planetària i la circulació mundial de capital, mercaderies, informació i persones que en són el corollari. Fins i tot la mateixa concepció del clima, que el geògraf ens presentava com un factor immutable, està avui en dubte, en bona part com a resultat de l'acció d'aquestes mateixes forces. Qui es retrata avui en el paisatge de les *banlieues* de París, en els complexos turístics dels Alps o en les costes de Còrsega, per seguir amb tres exemples francesos, no són només les comunitats que hi viuen, sinó els fluxos de capitals, mercaderies, energia, informació i persones de la societat globalitzada. Aquests fluxos resulten d'una naturalesa extremament difícil de comprendre per qualsevol ciutadà, de manera que a les dificultats de classificar els paisatges s'afegeixen, com veiem, les dificultats derivades d'entendre els orígens de les dinàmiques de canvi dels paisatges.

Ara bé, per si aquests dos problemes de classificació i comprensió no fossin prou, els paisatges contemporanis en plantegen molt sovint un tercer: la dificultat

de trobar-hi elements d'identitat personal i col·lectiva. En efecte, tradicionalment la transformació del paisatge s'ha associat al temps llarg de la col·lectivitat i de la història. Així, en la vida personal el paisatge solia ser una permanència: en el transcurs d'una vida, un lloc era un paisatge. D'aquí, en bona mesura, es deriva el paper del paisatge com a referència en la configuració de la identitat personal i, com veurem tot seguit, col·lectiva. El problema rau en el fet que en les darreres dècades la velocitat de la transformació dels paisatges s'ha accelerat de manera tan notable que en el curt termini d'una vida un lloc pot esdevenir diversos paisatges. Aquest és un dels motius principals de la sensació psicològica d'inseguretat provocada per l'accelerada transformació del paisatge: es tracta del sentiment que els anglosaxons han batejat com a *placelessness*, que podríem traduir com a pèrdua dels topants espacials, del lloc de referència de cadascú.

El sentiment de pèrdua del paisatge com a element d'identitat no afecta només els individus, sinó també les col·lectivitats. Els fluxos globals comuns que alteren els paisatges de referència de cada col·lectivitat tendeixen a banalitzar-los, a desproveir-los de singularitat, a unificar-ne el caràcter, de tal manera que els paisatges esdevenen en molts casos intercanviables, indistingibles els uns dels altres. Els paisatges, «com una medalla encunyada a l'efígie d'un poble», van desapareixent i això priva les col·lectivitats d'un mirall en el qual contemplar-se i identificar-se. Així, quan el ciutadà, en un món creixentment dominat per fluxos supralocals i incontrolables, que percep, sovint amb raó, com una amenaça per al seu benestar, es gira al seu entorn immediat per tal de cercar-hi refugi i sentit, troba que la imatge tradicional del paisatge, aquella que s'associava amb la identitat individual i col·lectiva, s'ha transformat seriosament.

Aquest conjunt de circumstàncies —la dificultat de classificar els nous paisatges, els problemes que suscita la comprensió de llurs transformacions i el sentiment de pèrdua d'identitat que s'hi associa— motiva que els canvis en el paisatge siguin percebuts avui amb inquietud i recança per sectors molt extensos de la societat. D'aquí sorgeix, amb gran potència, la voluntat de «conservar» el paisatge que s'estén, cada vegada amb més força, en les societats contemporànies.

3. EL DILEMA ENTRE CONSERVACIÓ I GESTIÓ

Veiem, doncs, que l'impuls conservacionista sorgeix d'una pulsio temorena, defensiva, que respon a inquietuds ben justificades davant d'unes transformacions de caràcter estructural. Tanmateix, si, com hem dit més amunt, el paisatge és fruit de la relació de la societat amb el medi, tota societat dinàmica incidirà de manera notable en la transformació del paisatge. Propugnar la congelació, la immobilitat, del paisatge humanitzat equival, doncs, a proposar un impossible. Així, fins i tot en aquells casos en què, desapareguts ja els processos socials que havien

engendrat un paisatge, s'ha aconseguit mantenir-ne l'aparença —és a dir, quan desapareguda la funció s'ha aconseguit mantenir-ne (o recrear-ne) la forma—, allò que es preserva és una closca buida, l'escenografia d'una obra el teló de la qual va caure ja fa temps. Això acaba suscitant, de manera inevitable, una sensació d'irrealitat, no gaire diferent de la que ens provoca la falsa arquitectura mediterrània d'una ciutat de vacances o l'escarni del paisatge de la Polinèsia en un parc temàtic.

De la mateixa manera, quan després d'un llarg període d'humanització un àmbit territorial ha quedat lliure de l'acció antròpica, això no ha implicat, de cap manera, que aquest paisatge no conegués tot un seguit de canvis profunds i decisius (com mostren els processos de transformació subsegüents a l'abandonament de les activitats agrícoles o a les polítiques de compra de drets de tala per evitar l'explotació forestal). Més encara, fins i tot quan el territori preservat de la intervenció és un espai on l'antropització ha estat molt dèbil o indirecta, el paisatge, lluny de conservar-se estàtic, evolucionarà també de manera inevitable, a mitjà o a llarg termini, per mor dels canvis dels mateixos processos naturals, tal com els paleoclimatòlegs i els estudiosos de l'evolució del paisatge ens han mostrat. Adoptada com a procediment de gestió, la no-intervenció no condueix a la conservació, sinó a una transformació del paisatge que, segons ens diuen els experts, no sempre suposa un increment de la riquesa dels elements constitutius dels sistemes biològics (gens, espècies, hàbitats), sinó el contrari.

Plantejats en aquests termes, els dilemes que ens posa la gestió del paisatge no divergeixen gaire dels que es deriven de la gestió del patrimoni. No tot el patrimoni és paisatge, ni tot el paisatge és patrimoni, però el debat sobre el patrimoni i el paisatge té múltiples punts de connexió: cal museïtzar o reutilitzar? Cal conservar o refer? Cal preservar la forma o adaptar-la a noves funcions?

No es tracta, de cap manera, de dilemes nous. Fa ja prop de mig segle que l'historiador i polític italià Emilio Sereni els enuncïava amb gran claredat. Sereni, antifeixista de primera hora, comandant de la Brigada Garibaldi durant la Resistència, ministre del Govern provisional i dirigent del Partit Comunista, va publicar l'any 1961 la cèlebre obra *Storia del paesaggio agrario italiano*. Entre les reflexions amb què s'inicia l'obra, avui clàssica, hi figura un passatge que resulta de gran utilitat en el debat sobre la conservació del paisatge. Diu Sereni:

Davant la investigació de l'historiador de la realitat agrària contemporània, així com davant de la praxi del polític reformador, els problemes del paisatge es presenten i s'imposen, en primer lloc, com una *dada de fet* històrica de la qual no es pot prescindir. Però, per això mateix, es presenten com un *límit* davant del qual no podria aturar-se de cap manera sense el risc que s'escoti en el punt de partida la raó de ser de tota investigació historiogràfica, i la possibilitat, fins i tot, de la seva praxi renovadora.

Aquí rau l'essència de la qüestió: el paisatge és, al mateix temps, fet consumat i frontera, llegat i límit. No hi ha cap manera d'articular una correcta gestió del territori, ni cap manera de comprendre'n l'evolució històrica, sense assumir el llegat i estar disposat a superar el límit. Escoltem-ho en els termes que ho expressa Sereni:

Per tal de resoldre aquesta contradicció interna del paisatge, en tant que irrefutable dada de fet i en tant que límit del procés històric, el polític reformador, i el mateix operador econòmic privat, recorre —i pot recórrer— a la seva pròpia praxi viva i actual, que afirma prepotent el seu dret contra la praxi i el dret de les generacions passades, avui cristallitzada i enrigidida en les formes del paisatge. Però de manera similar, a aquest faustià «im Anfang war die Tat», a aquest «al principi era l'acció», haurà de recórrer l'historiador de la nostra realitat agrària contemporània que no vulgui aturar-se davant de la pura i simple dada de fet d'aquestes formes del paisatge: si vol aclarir-nos-en la raó i la dinàmica històrica, només podrà fer-ho referint-les a una praxi de generacions llunyanes o properes, tot reeixint a fer-nos-les reviuire com una praxi viva i actual, com un *fer* i com un *fer-se*, heus-ho aquí, més que com un fet.

Si partim d'aquesta noció del paisatge com un «fer-se» més que no pas com un «fet», com a procés més que com a cristallització, la resposta als dilemes plantejats sembla clara: l'impuls conservacionista —reactiu i defensiu— pateix de greus limitacions i ha de ser superat per una actitud proactiva en la gestió dels canvis (i en l'adaptació als canvis) que inevitablement afectaran el paisatge. Així, cal canviar totalment de perspectiva i entendre que no es tracta tant de conservar el paisatge com de gestionar-ne les transformacions de manera que siguin compatibles amb el benestar social de les generacions presents i venidores.

Per tal de fer-ho hem de partir de la noció que allò que està en joc no és només la nostra capacitat de classificar, comprendre els paisatges i identificar-nos-hi, sinó la nostra capacitat de preservar els valors que s'hi contenen i, amb ells, el progrés de les societats humanes actuals (i fins el futur de la nostra espècie, entre moltes altres qüestions). La noció dels valors del paisatge, que introduïm aquí, resultarà clau per guiar-nos en la solució dels dilemes plantejats. A què fem referència quan parlem dels valors del paisatge? Quins són aquests valors?

Afirmem, en primer lloc, que el paisatge conté valors ambientals, en tant que és un indicador de primer ordre dels processos ecològics subjacents i de l'impacte que hi tenen les activitats humanes. Sovint, els ecòlegs, davant les discussions de geògrafs i arquitectes sobre el paisatge, han exclamat: «Hauríeu de preocupar-vos menys per l'escenografia i més pels processos que hi tenen lloc». O, dit d'una altra manera, resulta més rellevant comprendre i adaptar-se correctament als processos que preservar les aparences. Però aquesta crítica fundada no nega el valor del paisatge com a indicador ambiental i com a quadre de referència capaç de promoure una

visió de conjunt única per als diversos aspectes de la qüestió ambiental. El parcel·lari del *bocage*, per exemple, amb l'alternança de camps closos i marges de vegetació espontània, constitueix en moltes regions un patrimoni cultural, econòmic i estètic destacable, però al mateix temps configura un marc que denota, sovint, l'existència d'una certa homeòstasi, d'un cert equilibri, en la relació de la societat amb l'entorn. La preservació d'aquest paisatge, d'aquesta matriu territorial, composta de tessel·les i connectors, contribueix, doncs, al manteniment de determinats processos ambientals, afavoreix la diversitat biològica i n'indica l'existència. Lluny de referir-se, doncs, a la mera escenografia, la comprensió del paisatge i dels elements que l'integren pot proveir una unitat conceptual i pràctica per a la gestió ambiental.

En segon lloc, el paisatge constitueix un reservori patrimonial extraordinari, el llegat que ens han transmès les generacions que ens han precedit en el seu diàleg amb l'entorn. I, com ocorre amb qualsevol element del patrimoni, la preservació i la llegibilitat del paisatge tenen una relació directa amb la capacitat de comprendre la nostra història i la nostra identitat. Les grans fàbriques tèxtils de Barcelona, per exemple, amb les grans naus de maó i les estructures de forja, han perdut des de fa temps la funció que desenvolupaven. Però la desaparició completa d'aquest element del paisatge urbà impediria tenir una referència essencial a l'hora de comprendre per què, una vegada, la capital catalana va ser denominada la Manchester d'Espanya, així com per recordar que les tensions de la societat industrial han estat un element essencial a l'hora de configurar el present i d'afaiçonar la identitat de la ciutat.

En tercer lloc, el paisatge conté valors estètics. Valors relacionats amb la composició, el color, el ritme, els fons visuals, les perspectives i els punts de vista de l'entorn. És ben cert que aquests valors, com tants d'altres, han evolucionat en el curs de la història i que, en el passat, allò que nosaltres solem associar amb un paisatge sublim i atractiu (posem per cas, l'alta muntanya) fou sovint percebut com un territori amenaçador i repel·lent. Això ha d'induir-nos, sens dubte, a relativitzar les nostres opinions, però no nega que, en cada societat, els valors estètics del paisatge tenen significació i importància.

Finalment, el paisatge representa un recurs econòmic extraordinari. Ho és en un triple sentit: en primer lloc, influeix de manera decisiva en la renda urbana diferencial de cada lloc i, per tant, en la formació dels preus del sòl; en segon lloc, constitueix un atractiu turístic de primer ordre, de manera que l'economia de regions senceres queda vinculada a la qualitat del seu paisatge; i, en tercer lloc, el paisatge afegeix valor als productes que s'hi generen, tant als agrícoles i ramaders com a una part significativa de la producció industrial. Per aquestes raons, la preservació dels valors del paisatge no ha de ser entesa només com una política ambiental, cultural o patrimonial, sinó també (i en molts casos, abans que res) com una política de promoció econòmica.

És aquest conjunt de valors, ordenats a través dels nostres codis de percepció, el que confereix un caràcter a cada lloc i constitueix l'essència de cada paisatge. Doncs bé, l'evolució actual dels paisatges no només crea dificultats a la nostra capacitat de classificar-los, comprendre'ls i identificar-nos-hi, sinó que també en posa en perill els valors ambientals, estètics, històrics i econòmics. Això és, sens dubte, el que ha de preocupar-nos en primer lloc: com aconseguir que el procés de transformació del paisatge no en comporti l'homogeneïtzació, la degradació i la banalització. Per això no és pas necessari, i sovint ni tan sols convenient, tractar de mantenir estàtica la imatge del paisatge, sinó incidir sobre els elements que la integren i sobre els que s'hi incorporin de manera que aquells valors se salvaguardin.

El dilema entre conservació i gestió es resol així de manera concloent: en comptes de maldar per conservar estàtics uns pocs paisatges determinats, hem d'aconseguir que la transformació del paisatge en conjunt sigui compatible amb el manteniment i fins i tot l'exaltació dels valors que conté. Per això són necessàries noves polítiques territorials i ambientals.

4. GESTIÓ DEL TERRITORI I POLÍTICA DEL PAISATGE

Hem afirmat que avui els valors del paisatge estan en molts casos en risc i hem identificat els orígens d'aquesta problemàtica en els grans canvis tecnològics, ambientals, socials i polítics que són, alhora, causa i efecte del procés d'integració econòmica i cultural de la societat humana a escala planetària. L'increment de la velocitat i la intensitat del procés d'urbanització i l'augment de pressió sobre el medi ambient constitueixen el corollari territorial d'aquestes transformacions.

Per això, afirmem que tota política de paisatge digna d'aquest nom ha d'estar estretament vinculada a una política territorial de caràcter i ambició més generals, que tingui per objectiu aconseguir i corregir, sempre que sigui necessari, el procés d'urbanització i d'integració territorial en benefici de la col·lectivitat i de la sostenibilitat ambiental. Si la transformació directa del paisatge en els països desenvolupats és sobretot el resultat del procés d'urbanització, malament podrem obrar sobre les conseqüències sense atendre'n abans les causes.

Així, a l'hora de discórrer sobre les polítiques per millorar la gestió del paisatge, resulta convenient aturar-se a descriure breument les principals alternatives que avui concorren en el debat sobre les polítiques territorials i urbanes. Es tracta d'un debat complex que, en els països desenvolupats, es basa, de fet, en les diverses actituds respecte del procés de metropolitanització i les conseqüències que comporta.

Els trets més destacats d'aquest procés, pel que fa a la transformació de la morfologia urbana, són tres: la dispersió de la urbanització sobre el territori, la creixent especialització funcional i la segregació social. De fet, es tracta de processos que tenen orígens llunyans, que es remunten, com a mínim, a la dissolució de

l'Antic Règim i a la introducció gradual del sistema de producció capitalista. Ara bé, aquestes dinàmiques han conegut una notabilíssima acceleració d'ençà de la fi de la Segona Guerra Mundial, a partir de la qual, amb la generalització de l'ús de l'automòbil, s'ha produït un veritable esclat —pel canvi de dimensió i d'extensió— del fenomen metropolità.

Com és sabut, un dels llocs on aquestes dinàmiques es manifestaren en primer lloc fou als Estats Units d'Amèrica i, en particular, a la costa est, on a mitjan segle xx es va començar a configurar el que Jean Gottmann va batejar com a «megalòpolis», una gran àrea urbana integrada des del nord de Boston fins al sud de Washington. Fou aquest un dels llocs on la noció de ciutat començà a entrar en crisi de manera definitiva, en el sentit que el concepte tradicional de ciutat deixà de correspondre's amb el paisatge real. Per això resulta interessant aturar el nostre recorregut en una obra, publicada just en aquell moment, que retrata com poques altres l'inici d'aquest trànsit i intueix de manera lúcida algunes de les conseqüències pràctiques que implicaria, així com les actituds socials i polítiques que generaria.

Durant l'estiu de 1948, a Nova York, en plena canícula estiuenca, tancat en una asfixiant cambra d'hotel amb vistes a una paret mitgera, Elwyn Brooks White va compondre un cant d'amor a la seva ciutat. El resultat és un breu assaig, titulat *Here is New York*, en el qual White, polemista agut, compromès i satíric, esbossa una descripció excel·lent dels elements que fan que una ciutat sigui una ciutat: la capacitat de conferir als seus habitants «el do de la soledat i el do de la intimitat», el plaer de sentir-se un entre molts, de ser al mateix temps lliures i anònims, de trobar allò inesperat sense cercar-ho... Per això el text pot ser llegit no només com l'elogi a una ciutat sinó com una lloança a la ciutat.

Ara bé, com s'ha fet notar, el llibre fou escrit precisament en el moment en què apareixien dubtes profunds sobre el futur de les grans ciutats americanes i quan, empès per la motorització i l'augment del nivell de vida, s'iniciava el procés d'expansió suburbial que les canviaria per sempre més. Josep Lluís Sert, exiliat a Massachusetts, acabava de publicar el manifest titulat, precisament, *Can our cities survive?* I en el cine triomfava *Mr. Blandings builds his dream house*, en la qual uns magnífics Cary Grant i Myrna Loy mostraven les peripècies i les il·lusions d'una família que es trasllada des del Manhattan superpoblat cap a un suburbi de Connecticut, suposadament paradisiac. Així, l'assaig pren sovint un to elegíac i hi ha qui ha afirmat que en comptes d'*Això és Nova York* hauria de dur per títol *Això era Nova York*.

Davant els dubtes d'uns i els miratges dels altres, White exalta els trets que havien fet de la ciutat el gresol del progrés: la riquesa d'usos diversos, la convivència de gent variada, la densitat física. Això és el que ens permet, ens diu, que en un recorregut de quatre o cinc kilòmetres dins de Manhattan hom pugui tenir la impressió «d'haver fet tres vegades la volta al món». Per als que hi viuen, afirma,

la ciutat pot ser com un poema, en el sentit que «un poema comprimeix les coses i n'eleva el significat, afegint-hi música».

L'autor no pot, tanmateix, amagar la inquietud pel fenomen de la suburbiatització, que retrata amb certa ironia. Per a qui viu als suburbis, afirma, «el barri dels afores on habita està mancat de vitalitat essencial pròpia i no és res més que un galliner on fa cap a dormir al final del dia». Així, davant de la riquesa de sensacions i experiències que fan de l'habitant de la ciutat un explorador permanent, qui hi va cada dia des dels suburbis i en torna no arribarà a ser mai un rodamón, encara que dugui a l'esquena, quan mori, un enorme quilometratge: «només el ferrocarril de Long Island va transportar quaranta milions de passatgers l'any passat, però molts no eren més que el mateix individu desfent els seus passos». Refent camí des de i cap a un lloc de significat escàs.

Al mateix temps, White es mostra conscient de la fragilitat de la ciutat, tant des de la perspectiva tècnica, com des del punt de vista social. «És un miracle que Nova York segueixi funcionant», ens diu, «tot resulta inversemblant»: que l'aigua surti de les aixetes, que el trànsit no es col·lapsi, que es no declari una epidèmia, que els horaris coincideixin... Però la ciutat li sembla també un fràgil miracle de convivència: la col·lisió i la barreja de tantes persones nascudes en llocs diversos, que representen tantes races i credos diferents, converteixen Nova York (i qualsevol gran urbs contemporània) «en un exemple permanent del fenomen del món únic». Per això, els ciutadans han de ser tolerants, «no per inclinació, sinó per necessitat»: «la ciutat ha de ser tolerant o esclataria en un núvol radioactiu d'odi, rancúnia i fanatisme».

Més de seixanta anys han transcorregut des que E. B. White va publicar el seu *Here is New York*. De llavors ençà el procés de dispersió de la urbanització sobre el territori (acompanyat, gairebé sempre, de l'especialització funcional i la segregació social) no només s'ha estès a la pràctica totalitat de les regions urbanes dels països més desenvolupats, sinó que els efectes que implica per als estils de vida, el consum energètic, l'estratificació social i, per descomptat, el paisatge han assolit extrems que difícilment podien preveure's en aquell moment. D'altra banda, la integració econòmica mundial i les migracions han convertit totes les metròpolis del planeta en «exemples permanents del món únic», sense que, com ens mostra tristament la història, hagin pogut evitar els esclats «d'odi, rancúnia i fanatisme». Més aviat el contrari.

Les enormes potencialitats del procés d'urbanització certament perviuen i creixen, però, com resulta evident, alguns dels temors que la concreció d'aquest procés suscitava a mitjan segle xx s'han confirmat de manera plena. Un dels aspectes en què els efectes del procés d'urbanització han resultat més palpables ha estat, com dèiem, l'evolució del paisatge, amb la pèrdua corresponent de valors ambientals, patrimonials i estètics als quals fèiem referència més amunt. Davant

d'aquesta evolució, són diverses les posicions que concorren habitualment en el debat sobre les polítiques i els instruments necessaris per tal de gestionar el procés d'urbanització i els seus corollaris paisatgístics. L'urbanista italià Francesco Indovina, en analitzar les reaccions davant la dispersió de la urbanització, ha proposat una agrupació d'aquestes percepcions socials i actituds polítiques en tres camps: el camp de l'acceptació, el camp de la negació i el camp de la correcció.

El punt de partida dels qui propugnen l'acceptació de les dinàmiques contemporànies del procés d'urbanització sol ser la constatació del caràcter ineluctable d'aquestes. Es tracta, ens diuen, de fenòmens derivats del funcionament del mercat, dels estils de vida que la majoria de la població considera més desitjables i de l'avenç tecnològic. Són aquests avenços, precisament, els que aconseguiran posar remei, de maneres que avui encara no podem preveure, als problemes derivats del consum energètic i de l'impacte en la biosfera que comporten aquestes dinàmiques. Des d'aquesta perspectiva, les polítiques urbanes han de tenir un àmbit d'actuació limitat i han de consistir, sobretot, en l'extensió decidida de les infraestructures de la mobilitat (en particular, les viàries, que són les que permeten una difusió i una capil·laritat més importants de la renda urbana). En canvi, els poders públics haurien d'intervenir tan poc com fos possible en la regulació dels usos del sòl —i, per tant, en el paisatge— per tal de permetre que la demanda de noves àrees per urbanitzar pugui trobar una resposta adequada en el mercat.

En el front de la negació i l'oposició al procés d'urbanització hi han militat, tradicionalment, aquells que han vist en la ciutat contemporània l'origen de la ruptura del vell ordre social i moral vinculat a la societat agrària, ruptura que hauria engendrat una infinitat de problemes: des de la laïcització de la societat fins a la reducció de la natalitat, la dissolució dels costums o l'agrupació de classes socials potencialment perilloses. Es tracta d'un debat amb profundes arrels ideològiques que els fets, tossuts, s'han encarregat de cloure de manera definitiva; i han arraconat cap a la marginalitat els opositors d'un fenomen que s'ha revelat fonamental per a la millora de la condició humana i que avui ha esdevingut, si no es produeixen catàstrofes de civilització impredecibles, del tot irreversible. És prou cert que en algunes prèdiques o discursos ideològics quotidians somouen encara les brases del que fou la gran foguera del pensament antiurbà, però aquestes posicions són cada vegada més marginals.

Així, el camp de la negació està representat avui no tant pels qui abjuren del procés d'urbanització de manera genèrica, sinó per aquells que s'oposen a algunes de les concrecions contemporànies d'aquest procés. Entre aquests destaquen els qui consideren la urbanització de baixa densitat (i els seus corollaris funcionals i socials) com un fenomen que s'ha d'extirpar, ja que constitueix la negació de la ciutat tal com l'hem coneguda. Aquest tipus d'arguments entronquen sovint amb consideracions de caràcter ambiental i amb la defensa de la immutabilitat del

paisatge existent, ja sigui en l'àrea estrictament urbanitzada o en els espais oberts. Des del punt de vista pràctic, les polítiques urbanes que deriven d'aquesta actitud solen ser de dos tipus: les primeres, esgrimides sobretot des de la ciutat central dels àmbits metropolitans, advoquen per la recentralització d'activitats i, fins i tot, de la població perduda pel nucli primigeni en benefici dels entorns metropolitans; les segones, propugnades sovint des de contrades de metropolitanització recent, tracten de negar la seva pertinença a aquesta nova realitat, solen refusar el creixement de població i activitat (sense rebutjar-ne els beneficis), i defensen un cert comunitarisme autosuficient (i això, en ocasions, les porta a connectar amb les velles visions de la ideologia antiurbana).

Finalment, els partidaris de corregir el procés d'urbanització a través de les normes i els instruments de la política urbana consideren que cal assumir plenament el procés de metropolitanització i la dispersió ja esdevinguda, tot tractant, tanmateix, de corregir-ne els efectes perversos en el present i de domar-ne l'evolució futura. Per això, solen proposar l'adopció de polítiques territorials i urbanes que permetin consolidar els beneficis derivats del procés de metropolitanització i fer front als problemes que planteja. Aquestes polítiques poden concretar-se en la configuració de regions metropolitanes policèntriques, on els creixements es produeixin de la manera més compacta possible i els nuclis continguin una alta riquesa d'usos, així com una notable integració social. Això suggereix la necessitat d'unes polítiques públiques vigoroses que tinguin per objectiu preservar i gestionar els espais oberts, promoure sòl per a habitatge protegit, impulsar actuacions de rehabilitació urbana, afavorir la convivència d'usos diversos en l'espai urbà, estendre la xarxa de transport públic, promoure els creixements en contigüïtat i evitar nous desenvolupaments dispersos, tot dotant els ja existents de condensadors de densitat i serveis.

Creiem que no cal indicar quina de les tres opcions ens sembla més apropiada per tal de fer front als reptes del procés d'urbanització contemporània, ni quina és la que, a parer nostre, resulta més apropiada per a les noves polítiques de gestió paisatgística. La simple acceptació de les dinàmiques en curs ens duria a escenaris que resulten ambientalment insostenibles, funcionalment ineficients i socialment insolidaris. La negació de l'evidència del procés que ja s'ha esdevingut i la voluntat de revertir-lo, a més de quimèrica, resulta obertament reaccionària en la doble accepció del terme: és fruit d'una reacció defensiva davant d'una realitat problemàtica i, si es portés a terme, suposaria un increment de la desigualtat social a escala metropolitana (en el cas de la recentralització, perquè, en augmentar la pressió sobre el centre metropolità, es generarien nous fenòmens d'expulsió d'activitats i població; en el cas de l'aïllacionisme, perquè les comunitats amb més nivell econòmic podrien òbviament dotar-se de millors serveis i condicions de vida).

Només a través de la intervenció en la realitat del procés d'urbanització, tot assumint-lo plenament, amb la voluntat política de posar límit als efectes nocius que comporta, endegant i modificant les dinàmiques en curs, es poden fer compatibles els beneficis de la integració territorial i de la metropolitanització amb la cohesió social i la sostenibilitat ambiental. Aquest és el tipus de política territorial, ambiental i urbana que pot constituir el marc idoni per a una actuació que no es proposi la quimera de conservar el paisatge estàtic, sinó que es disposi a gestionar-ne les transformacions en benefici de la collectivitat. Més encara, si, com dèiem anteriorment, tota política del paisatge digna d'aquest nom ha d'inserir-se en una política territorial integral, tota política territorial reformadora que vulgui assolir els seus objectius haurà de tenir en compte, necessàriament, aquest component paisatgístic.

5. LA PRESERVACIÓ D'OBJECTES EN PERILL

Arribem així al final del nostre recorregut. L'hem iniciat proposant l'asserció que, en matèria de paisatge, l'impuls conservacionista, per explicable que resulti, persegueix un impossible, una quimera. I, a partir d'aquí, hem exposat la necessitat d'assumir el caràcter inexorable de la transformació del paisatge i de tractar, en tot cas, d'orientar aquests canvis de manera que siguin beneficiosos per a les generacions presents i futures.

Per tal de desenvolupar l'argument, hem analitzat, en primer lloc, els orígens de l'impuls conservacionista, per trobar-los, sobretot, en les incertituds que genera l'accelerat procés de canvi del territori i del paisatge en la nostra societat. Canvi del qual deriva una creixent dificultat a l'hora de definir, comprendre i trobar trets d'identitat en el paisatge. D'aquí el naixement del sentiment, individual i col·lectiu, de pèrdua que aquestes transformacions comporten i el sorgiment, com a reacció, de les posicions conservacionistes.

A continuació, hem exposat que aquest impuls de caràcter defensiu, molt sovint legítim i altruista, resulta contradictori respecte de la mateixa definició de paisatge que hem adoptat, ja que aquest, com a resultat que és de la relació entre la societat i el seu entorn, serà inevitablement alterat per l'evolució social. Més encara, fins i tot en els àmbits en què es pogués suspendre —en la mesura en què això és encara possible— l'acció antròpica en el paisatge, es produïrien transformacions profundes d'origen natural.

Així, hem afirmat que, davant la quimera conservacionista, d'allò que es tracta és de gestionar els canvis del paisatge de manera que els seus valors —ja siguin de caràcter ambiental, patrimonial, simbòlic, estètic o econòmic— s'enalteixin i no s'afebleixin a través del procés de canvi. Això no implica de cap manera l'acceptació acrítica de tots els canvis del paisatge. Ans al contrari: suposa una inter-

venció i una gestió públiques molt més complexes i compromeses que les que deriven de la simplicitat dels plantejaments conservacionistes.

És per això que resulta necessari desenvolupar polítiques de paisatge. Polítiques que s'inscriguin en el marc d'una política econòmica, territorial i ambiental més àmplia, que prevegi tant els aspectes energètics com els infraestructurals, els agrícoles, els forestals i els urbanístics. Com s'ha dit, un dels principals objectius d'aquesta acció col·lectiva ha de ser l'orientació del procés d'urbanització, principal vector de la humanització del territori, per tal de fer-lo compatible amb la sostenibilitat ambiental i la cohesió social.

Hem, doncs, de concloure que el paisatge resulta inconservable en termes absoluts? És així, en tant que cada paisatge concret no pot ser cap altra cosa que la imatge d'un lloc precís en un moment determinat, un instant d'un procés que està en evolució permanent. No podem, doncs, conservar un paisatge més que qualsevol moment fugisser de la nostra existència. Potser l'única manera de fer-ho és a través de la representació artística. Una representació que no estigui destinada a transmetre idees o conceptes, sinó que es proposi abans que res —i potser pel damunt de la fidelitat a la representació de la pura imatge física— transmetre el sentiment de solidesa, profunditat i realitat del paisatge. Sigui'ns permès, per concloure, d'il·lustrar aquesta afirmació, que aquí ens atrevim tot just a esbossar, amb la reflexió de l'escriptor alemany Peter Handke sobre l'obra de Paul Cézanne.

L'any 1979, després d'un llarg periple pels Estats Units, Peter Handke decidí visitar la Provença. Abans del viatge transoceànic havia vist una exposició de Cézanne al Jeu de Paume de París i des de llavors li havia quedat el desig de veure la muntanya de Santa Victòria, tantes vegades pintada pel mestre d'Ais, per desxifrar, així, el misteri que li semblava percebre en els seus quadres. La tornada d'un llarg viatge li va semblar el moment adient per a la visita, aprofitant aquell privilegi extraordinari i passatger que confereix el retorn: la capacitat de mirar la realitat amb uns «ulls nous». D'aquesta circumstància naixerà *Die Lehre der Sainte-Victoire*, un text intrigant i complex, en què, a partir de l'obra de Paul Cézanne, Handke desenvoluparà les seves idees sobre l'art i la capacitat de l'art a l'hora de fixar el lloc i el temps, és a dir, el paisatge, per conservar-lo.

Així, l'escriptor explica que Cézanne va passar els mesos de la guerra franco-prussiana de 1870 pintant a l'Estaque, un petit llogaret pesquer, prop de Marsella. De fet, han corregut diverses versions sobre aquest episodi: hi ha qui diu que va decidir emboscar-se per evitar ser cridat a files, hi ha qui afirma que el seu pare, un ric banquer, li havia comprat un substitut. Fos com fos, així va passar Cézanne aquell temps suspès —mentre el país es dessagnava en els desastres del front oriental i la revolta de la Comuna— tractant de representar el paisatge d'aquell petit poble de pescadors, sobre una badia, a ponent de Marsella, en un paratge que avui ha quedat completament engolit per l'entorn industrial i urbà de la ciutat portuària.

Segons Handke, el que Cézanne va aconseguir en aquells mesos i va continuar en els anys posteriors, en repetides visites, és la construcció «d'un lloc de refugi i de retir: no només contra la guerra de 1870; no només per pintar-lo llavors», sinó per preservar la imatge d'aquell lloc, en aquell moment, del pas del temps. La sistemàtica exploració del paisatge de Santa Victòria, que emprendria més tard, és un altre intent d'assolir els mateixos objectius en un paratge diferent.

Això és possible per la capacitat de la pintura de Cézanne —i, podríem afegir, d'alguns altres grans mestres— de mantenir viu «el regne del món», és a dir, aquell paisatge concret en aquell moment concret, per a la posteritat:

Ha desaparegut tot? No vaig poder sentir jo llavors, en el Jeu de Paume, que la potent dansa-traç-escriptura-imatge-objecte de Cézanne, possible una sola vegada en la història, ens obre, a tots nosaltres, amb força i de manera duradora, el regne del món?

I, conclou Handke, aquesta capacitat de preservar el lloc i el moment —les roques, el mar, els arbres— resulta el do més gran que ens ha llegat el pintor:

D'aquesta manera veig jo les conquestes de Cézanne [...]: són la metàfora i la preservació d'objectes en perill —no a través d'una cerimònia religiosa sinó en aquesta forma de fe que era el secret del pintor.

És aquest, potser, l'únic sentit en el qual podem parlar, pròpiament, de conservació del paisatge.

Resposta de Joan Vilà-Valentí, membre emèrit de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

Abans d'iniciar la resposta a l'excel·lent discurs de recepció que acabem de sentir, crec que estic obligat a dir-vos que aquest discurs de resposta no em corresponia pas a mi efectuar-lo. Si ara jo prenc la paraula és perquè substitueixo la persona que en realitat havia de fer-ho. Però la malaltia d'Enric Lluch, benvolgut amic i dilecte company, com a membre emèrit de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, li impedeix efectuar ara la resposta a l'esmentat discurs, de la mateixa manera que anteriorment ja li havia impedit la presentació d'Oriol Nello a la Secció i al Ple de l'Institut d'Estudis Catalans. Enric Lluch no sols fou professor i mestre d'Oriol Nello, sinó que ambdós treballaren i publicaren conjuntament diversos estudis ben dignes d'ésser destacats dins d'una línia de recerca no pas gaire allunyada del discurs de recepció que hem tingut el goig d'escoltar.

Dec dir immediatament que em sembla ben clar que en l'esmentat discurs Oriol Nello actua amb un doble sentit. D'una banda, efectua una anàlisi de caràcter científic que és pròpia d'un geògraf; però, d'altra banda, té en compte la possible aplicació en la vida real de les observacions i les reflexions realitzades, de manera que facin possible aconseguir uns fets i unes realitats millorades, amb uns quants problemes resolts, capaços d'ésser possible de portar-los a la pràctica de cara al present i també al futur. És a dir, actua al mateix temps com un polític.

Tant en un sentit com en l'altre, cal afegir immediatament que Oriol Nello ha tingut una bona orientació i, així mateix, les possibilitats d'aconseguir una ja llarga experiència. Com a geògraf, començà els estudis a la Universitat Autònoma de Barcelona, comptant entre els mestres amb el ja esmentat Enric Lluch, entre d'altres, i posteriorment amplià coneixements i experiències a l'estranger. Des de mitjan novè decenni del segle passat, ara fa uns vint-i-cinc anys, s'interessà per portar a la pràctica aquells coneixements i aquelles tècniques que podien aplicar-se per solucionar uns determinats problemes en alguns sectors i àrees geogràfiques. Lla-

vors fou investigador a l'Institut d'Estudis Metropolitans de Catalunya, organisme del qual fou director posteriorment una dotzena d'anys. Seguint aquesta línia aplicada i política, des de 2003 ha estat i segueix sent actualment secretari per a la Planificació Territorial dins del Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Acabo de dir «política territorial». Però l'adjectiu amaga un substantiu. Ho diré d'una manera més explícita: política i planificació del territori.

El *territori* ha interessat a la geografia contemporània des que aquesta va diferenciar-se de la llarga història de la geografia descriptiva, gràcies a l'esforç d'alguns autors en uns determinats països europeus, especialment durant la segona meitat del segle XIX. Voleu una definició breu d'aquesta geografia contemporània? És l'estudi del conjunt de relacions —factors i resultats— que s'estableixen entre un territori i la població que l'ocupa. Entengueu les relacions, si us plau, en els dos sentits: entre el territori i la població i entre la població i el territori.

Immediatament, s'ha d'afegir que el territori és un concepte molt complex, en el qual les roques i la terra —mot aquest darrer del qual deriva *territori*— són tan sols una part que considerem inicial i essencial. Però del territori forma també part l'aigua, sigui superficial —cursos fluvials, llacs— o soterrània. No podem pas oblidar tampoc que el territori apareix cobert sempre per l'aire, amb unes característiques —humitat, calor, quietud o dinamisme— força canviants. És en relació amb aquest territori i amb les grans masses d'aigua marítimes i oceàniques que apareix la vida: plantes, animals i el gènere humà. Ara apuntem tan sols que les relacions que s'estableixen entre els diversos elements que formen el territori, fins i tot prescindint de la població humana que hi pugui habitar, ja li donen un cert dinamisme i li provoquen determinades transformacions i uns certs canvis. Però és el gènere humà, especialment al llarg dels segles XIX i XX i molt especialment a partir de la segona meitat d'aquest últim, el que ha motivat realment, en determinats països, entre els quals el nostre, uns canvis extraordinaris, en particular a partir d'uns processos d'urbanització.

Crec que ara ha arribat l'ocasió de parlar del *paisatge*. Per dir-ho en poques paraules, el paisatge és la visió completa d'un territori. Sovint es tractava inicialment d'una expressió pictòrica o dibuixada d'un determinat territori, regió o país. A les llengües saxones i anglosaxones el terme *land* —que avui sol referir-se a un estat— podia tenir inicialment la significació d'un territori, de vegades molt extens (comarca, regió). El territori representat posava de manifest una certa unitat i originalitat, i es mostrava generalment com un exemple significatiu d'una determinada àrea geogràfica. Per al pintor holandès del segle XVII el conjunt de les coses i els éssers que estava pintant constituïa un *landschap*, un *paisatge*, en diríem nosaltres. Observem que aquest mot utilitzat per a les esmentades representacions deriva de *país*. En realitat, sembla que foren els francesos, als segles XVII i XVIII, els que substituïren el terme *land* per *pays* i parlaren de *paysage*. Aquest mot, *pays*,

s'origina a partir de la paraula llatina *pagus*, que inicialment al·ludia en especial a la gent i al món rural, contraposat a la *urbs*, però que acabà amb la possibilitat de referir-se a tot el territori d'una monarquia o d'un estat.

Essent el paisatge la part de tot el que és visible del territori i de tot el que el cobreix, constituirà un fet extraordinàriament complex i força canviant. Si predominen els fets naturals i en aquests l'acció humana ha estat reduïda, no deixarà d'existir-hi una certa i lenta transformació, d'acord amb els factors que ja abans hem assenyalat. Però, a més a més, cal tenir en compte que en aquest paisatge, que podem anomenar *tradicional*, hi poden haver uns fets d'origen humà (conreus, camins, habitatges, persones en grup o individuals, posem per exemple) que poden canviar i transformar-se més o menys ràpidament, segons els diversos moments i els diferents casos.

Un altre fet important és que sovint els paisatges reflectiran, d'una manera o una altra, les condicions naturals de llurs territoris i presentaran també certes característiques de la població humana i de la seva acció. La mateixa paraula *paisatge* pot recordar-nos que inicialment es vol representar o es vol evocar un fet que és característic d'un determinat lloc, habitat per una determinada població, propi, en definitiva, d'un cert país. Llavors el paisatge pot adquirir un cert valor respecte a la població pròpia o aliena, i pot despertar un possible sentiment de pertinença a una comunitat i iniciar una forma de patriotisme, per part dels mateixos habitants. Un altre valor que sovint comportava el paisatge tradicional solia ser l'estètic, de manera que es triaven i es destacaven aquells paisatges que sobresortien per llur bellesa o, en altres ocasions, per llurs cridaneres o característiques formes.

El que acabem de dir sobre aquest paisatge que hem anomenat *tradicional* serveix per mostrar les molt notables diferències que existeixen entre aquest i el paisatge actual que ens ha presentat Oriol Nello en el seu excel·lent discurs de recepció. Prenent, per exemple, el que succeeix a Catalunya, és evident que un paisatge urbà començà a desenvolupar-se a la segona meitat del segle XIX, que aparegueren diverses èpoques de creixement al llarg del segle passat i que ha augmentat extraordinàriament pel que fa a densitat, extensió i aparença els darrers decennis. Oriol Nello l'estudia amb precisió com a especialista que ell és en geografia urbana i tenint en compte també les anàlisis efectuades per autors de formació ben diferent (arquitectes, urbanistes, demògrafs, sociòlegs, per donar-ne tan sols uns exemples).

Es tracta d'un clar procés d'urbanització —fins i tot arribarem a parlar d'un procés de metropolitanització, que ha actuat i que actua, a més, amb una gran rapidesa i que ha provocat unes extraordinàries transformacions del paisatge. Incideixen sobre aquest procés uns factors econòmics i socials de gran potència que donen lloc a les ràpides transformacions que acabem d'indicar. Els resultats són força uniformes i fins a cert punt hi ha hagut una pèrdua d'identitat i una minva

de correspondència amb les característiques de les societats afectades per l'avenç d'aquest paisatge, a diferència del que succeïa en el paisatge tradicional.

Volem alludir a uns punts que ens sembla interessant destacar. El territori pròpiament dit ha passat aparentment a un valor secundari, en bona part desaparegut sota la coberta urbana; però cal tenir en compte que es manté el territori en el sentit ampli i divers que ja abans hem definit i que continua l'evolució natural, ara clarament dominada per l'acció humana. Aquest paisatge constitueix, d'altra banda, un immens patrimoni el significat del qual hem d'esforçar-nos a saber valorar i a saber escatir. Aquesta actitud d'estudi i comprensió —abans de decidir i d'actuar— s'estén als diversos valors del paisatge, que presenta aspectes ambientals, culturals, econòmics i estètics.

En un segon moment d'aquest discurs que estem breument comentant, Oriol Nello actua clarament com un autor polític, després d'haver actuat com un estudiós i analista d'aquest nou paisatge, sobre el qual no acabem de fer res més que alludir a uns quants trets fonamentals. Es tracta de passar de l'estudi i l'anàlisi a la gestió, fins a la formulació d'una, segons les seves paraules, «política de paisatge». Aquesta expressió forma part del mateix títol del discurs. Una política, ens adverteix clarament, que no serà pas fàcil d'establir i que, a més, precisament perquè constitueix una decisió política, ha d'ésser plenament aplicable i ha d'aconseguir uns resultats positius i adequats.

Ja ens ha assenyalat, des del primer moment, que una bona i correcta decisió política no pot consistir a posar com a objectiu de l'acció sobre el paisatge el fet d'intentar aconseguir simplement la conservació d'un determinat moment d'aquesta contínua i complexa evolució que és el procés de formació i transformació d'un paisatge. La llum es fa a través d'unes poques paraules: «Partim de la noció de paisatge com un "fer-se" més que no tant com un "fet", com a procés més que com a cristallització». Si és així, «no es tracta pas de conservar el paisatge» sinó de «gestionar-ne les transformacions». Tot això, ho heu sentit fa uns moments. Jo us invito —i d'aquesta manera les meves paraules, que havien de ser de resposta i de comentari, es converteixen, així, en paraules de consell— que efectueu una lectura atenta del text que ha escrit Oriol Nello. Un text ben escrit, fins i tot bellament escrit, que expressa amb exactitud tots els matisos i les sinuositats d'unes reflexions que aconseguen unes conclusions plenament vàlides i adequades al problema plantejat.

Arribats a aquest punt, crec que comprendreu clarament l'encert de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, d'una banda, i del Ple de l'Institut d'Estudis Catalans, de l'altra, en escollir i admetre amb goig com a membre numerari el professor Oriol Nello. Ell constituirà, sens dubte, una valuosa col·laboració a les tasques de la nostra Secció i de tot l'Institut. Senyores i senyors, sols resta expressar-vos ara, per part meua, abans d'acabar, el meu més sincer agraïment per la vostra atenció.

